

Teaching Painful Pasts in Europe – THIEC-hankkeen II tutkijaseminaari, Helsinki 26.–28.9.2012

Jan Löfström

Eurooppalainen historian opetuksen tutkimus- ja kehittämishanke *Teaching History for a Europe in Common* (THIEC) on esitelty Kasvatuksen ja Ajan sivuilla aiemmin vuonna 2012 (Hommet & Löfström 2012). Hankkeessa tutkitaan eräiden Euroopan maiden nuorten ajatuksia historiallisista traumoista ja niiden käsittelystä ja pyritään kehittämään pedagogisia ja historiandidaktisia välineitä kipeän historian käsittelyyn kouluopetuksessa sekä opettajankoulutuksessa. Hankkeessa on osanottajia kuudesta eri maasta: Ranskasta, Unkarista, Venäjältä, Puolasta, Portugalista ja Suomesta. Sen ovat käynnistäneet ja sitä koordinoivat Stanislas Hommet (Caenin yliopisto, IUFM Basse Normandie) sekä Jan Löfström (Helsingin yliopisto, opettajankoulutuslaitos). Osanottajat edustavat Porton (Portugali), Zelena Goran (Puola), Kolomnan (Venäjä) sekä Länsi-Unkarin yliopistoja.

Hankkeen ensimmäinen tutkijaseminaari järjestettiin marraskuussa 2011 Caenissa. Seminaarissa tutkijaryhmät tarkastelivat maidensa historiaan liittyviä kipukohtia ja kansallisia traumoja maidensa nykykeskustelun ja historian opetuksen kannalta. Jan Löfström esitteli ryhmähaastattelututkimuksensa, miten suomalaisnuoret ajattelevat historiallisten vääryyksien hyvittämisen kysymyksiä. Hän piti myös työpajan, jossa paneuduttiin ryhmähaastatteluun (*focus group*) tutkimus- ja aineistonkeruumetodina ja tarkasteltiin Suomessa haastatteluissa käytettyä haastattelurunkoa ja sen ratkaisuja. Kuten Caenissa päätettiin, tutkimusryhmät Puolassa, Venäjällä, Unkarissa, Ranskassa ja Portugalissa suunnittelivat ja toteuttivat keväällä 2012 vastaavia ryhmähaastatteluja lukioikäisille nuorille. Haastatteluissa sovellettiin Suomen haastattelujen yleisrunkoa, jossa avainkäsitteitä ovat vastuu, historiallinen jatkuvuus sekä hyvittäminen ja sen eri keinot. Haastattelun sisällöllinen fokus oli valittavissa kunkin maan tilanteen mukaan siten, että pohdinnan kohteena olleet historialliset teemat ovat yhteiskunnallisesti sekä historiallisesti kansallisesti merkitykselliseksi koettuja kipukohtia. Eri maissa käytetyt haastattelurungot ovat luettavissa hankkeen blogissa osoitteessa thiec.iufm.unicaen.fr.

Hankkeen toinen seminaari järjestettiin Helsingissä 26.–28.9.2012 otsikolla *Teaching Painful Pasts in Europe – Enseigner les passés douloureux en Europe*. Kuten Caenin seminaarissa päätettiin, seminaarin sisältönä oli kansallisten haastattelujen alustavien tulosten esittely ja hankkeen seuraavasta askeleesta päättäminen. Tavoitteena oli, että seminaariin osallistuisi myös jatko-opiskelijoita, joiden työn aihe kytkeytyy hankkeen kannalta keskeisiin teemoihin.

Seminaarin järjestivät yhteistyössä Suomen Kouluhistoriallinen Seura ja Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksen historiallis-yhteiskuntatiedollisen kasvatuksen tutkimusryhmä. Seminaarin tukijoina toimivat Suomen kasvatustieteellinen seura ja Institut français de Finlande. Järjestäjät lausuvat tukijoille tästä lämpimät kiitokset!

Haastattelujen aihepiirit ja haastatteluista tehdyt alustavat havainnot

Helsingin tutkijaseminaarin ensimmäinen ja toinen päivä oli omistettu kansallisten tutkimusryhmien alustaville analyysille omista haastatteluaineistoistaan. Puolan ja Unkarin ryhmät olivat kolmihenkiä, muiden maiden kaksihenkiä, lukuun ottamatta Suomea, jolla oli yhden hengen ”ryhmä”. Kunkin ryhmän esitykselle oli varattu aikaa puolitoista tuntia, josta ennako-ohjeistuksessa toivottiin vähintään kolmasosan olevan yleiskeskustelulle ja kysymyksille. Ensimmäisen ja toisen päivän istuntoihin osallistui myös pieni määrä opiskelijoita, jatko-opiskelijoita ja tutkijoita. Istuntojen työkieli oli englanti ja ranska.

Eri maissa tehtyjen haastattelujen historialliset painopisteet olivat, kuten sanottu, osin erilaiset, mutta yhteisenä kosketuspintana olivat vastuun, historiallisen jatkuvuuden ja vääryyksien jälkikäteen hyvittämisen kysymykset. Portugalissa haastattelujen fokus oli Portugalin siirtomaavallan päättymiseen liittyneissä itsenäistymissodissa 1960- ja 1970-luvuilla sekä niiden jättämässä kipeässä muistoissa ja syällisyyden pohdintoissa. Ranskassa haastattelujen historiallisia painopisteitä oli kaksi: ranskalaisten osallisuus Ranskan juutalaisten tuhoamisessa saksalaismiehityksen aikana (etenkin niin sanottu Talvivelodromin tapaus, *Rafle du Vel' d'Hiv*, jossa noin 13 000 juutalaista pidätettiin ja kuljetettiin Saksaan) ja Algerian itsenäistymissotaan 1950- ja 1960-luvulla liittyvät traumat. Puolassa pohdintojen keskiössä oli kysymys puolalaisten asemasta toisessa maailmansodassa yhtäältä uhrina, toisaalta väärintekijänä juutalaisten ja saksalaisten pakolaisten kohtelussa. Venäjällä haastattelujen fokus oli kollaboraattorien eli toisen maailmansodan aikana yhteistyötä saksalaismiehitäjän kanssa tehneiden toiminta ja kohtelu sekä tämän kansallisen historian kipupisteen myöhempi käsittely julkisessa historiakulttuurissa. Unkarissa ryhmähaastatteluissa paneuduttiin nuorten ajatuksiin vuoden 1920 Trianonin sopimuksen oikeudenmukaisuudesta ja siihen kohdistuvista oikaisuvaatimuksista, joilla on yhä kannatusta maassa. Kyseisessä kansainvälisessä sopimuksessa Unkarin valtioalue supistui kolmasosaan ensimmäistä maailmansotaa edeltäneeseen Unkarin kuningaskuntaan verrattuna. Suomessa ei tehty vuonna 2012 uusia haastatteluja vaan jatkettiin vuosina 2008–2009 kerätyn materiaalin analyysijä (aineiston keruusta katso Löffström 2010; Löffström 2011).

Suomessa vuosina 2008–2009 tehdyissä haastatteluissa kohderyhmänä olivat lukion toisen vuoden opiskelijat, mutta haastatteluihin otti osaa myös muutamia kolmannen vuoden opiskelijoita. Haastatellut olivat 17–18-vuotiaita. Ratkaisu oli pääosin samanlainen muissa maissa tehdyissä haastatteluissa, mutta Portugalissa oli haastateltu lisäksi 14–15-vuotiaita koululaisia, kun taas Venäjällä haastattelut olivat 18-vuotiaita opintojensa alkuvaiheessa olevia yliopisto-opiskelijoita. Haastateltujen yhteismäärä vaihteli yhdestätoista (Venäjä) 25 opiskelijaan (Ranska, Puola). 2008–2009 Suomessa haastateltujen lukiolaisten kokonaismäärä oli ollut 53.

Tutkimusryhmien esityksistä käytiin keskustelua ja ryhmien raporteissaan esittämiä tulintoja pohdittiin kahden ensimmäisen seminaaripäivän aikana vilkkaasti. Ryhmät saivat myös koordinaattoreilta tehtävän kirjata toisen seminaaripäivän aikana omalta osaltaan muutamalla virkkeellä, mitä kokoavia havaintoja he tekivät ryhmien tavasta ajatella historiallisesta jatkuvuudesta, vastuusta ja hyvityksistä. Vaikka eri maissa oli valittu eri aiheita ryhmähaastattelun keskiöön, voitiin odottaa, että näiden käsitteiden – *continuité, responsabilité, réparation* – tasolla eri maiden nuorten ajatuksia voidaan tarkastella rinnakkain, vertailla ja etsiä maiden välisiä yhtäläisyyksiä. Nuo yhdistävät piirteet maiden välillä ovat se elementti, jonka suunnassa pedagogisten ja didaktisten välineiden kokeiluja ja kehitystä hankkeessa alun perin ensisijassa ajateltiin voitavan juuri tehdä.

Seminaarin kolmantena päivänä koostettiin yhdessä tutkimusryhmien maakohtaisista

tiivistelmistä lyhyt luettelo eri ryhmien havaintojen yhteisistä piirteistä. Näitä yhteisiä, kaikkien tai useimpien maiden aineistossa havaittuja nuorten ajattelu- ja puhetapojen piirteitä olivat seuraavat:

- Kollektiivisen historiallisen vastuun ajatukseen suhtauduttiin torjuvasti. Oli selvästi helpompi mieltää ja hyväksyä ajatus valtion historiallisesta vastuusta kuin yksilöiden ja ihmisryhmien vastuusta. Sukuhistorian kautta muodostuva kosketus traumaattiseen menneisyyteen saattoi kuitenkin muuttaa ajatuksia enemmän ylisukupolvisen vastuun hyväksyvään suuntaan. Opiskelijat eivät hyväksyneet ajatusta omasta historiallisesta vastuustaan, mutta he olivat valmiit sanomaan, että he kantavat historiallista perintöä.
- Historian tunteminen selitettiin tärkeäksi sillä perusteella, että siten voidaan välttää tekemästä uudelleen menneisyyden virheitä.
- Keskeiset perusteet arvioida historiallisen hyvittämisen oikeutusta liittyivät siihen, minkä laatuinen hyvitys olisi (aineellinen vai symbolinen), kenelle se suoritettaisiin, kuka sen suorittaisi (valtio vai kansalaiset) ja millaisista vahingoista.

Eroja haastateltujen nuorten ajattelu- ja puhetavoissa eri maissa tuli esiin siinä, miten hyvitysten vaikutuksiin ja hyödyllisyyteen suhtauduttiin. Esimerkiksi portugalilaiset nuoret puhuivat helposti hyvitysten tärkeydestä vääryyden uhrien kannalta, kun taas suomalaisnuoret helpommin ajattelivat hyvitysten mahdollisia hyötyjä yhteiskunnan yleisen hyvän kannalta. Venäläisen tutkimusryhmän mukaan venäläisnuoret epäilivät helposti valtiollisten hyvitysten hyödyllisyyttä tavalla, joka tutkijoiden mukaan ehkä liittyy yleisempään skeptisyyteen maan nykyisten vallanpitäjien poliittisia motiiveja kohtaan. Sekä Puolassa, Unkarissa, Venäjällä että Portugalissa kytkös nykyisyyden ja menneisyyden välillä nuorten keskusteluissa oli melko vahva. Se näytti liittyvän juuri elävään – ja usein traumaattiseen – sukuhistoriaan ja perhemuistoihin. Ranskassa asia oli sikäli hiukan toisenlainen, että siellä nuorten puheessa näytti tulevan esiin julkisen muistelemisen enemmän kuin yksityisten muistojen merkitys. Suomessa taas muistin, niin yksityisen kuin julkisenkin, sekä muistelemisen merkitys nykyisen ja menneen välisen sillan rakentajana oli nuorten keskusteluissa suhteellisen heikosti läsnä.

Kohti hankkeen seuraavaa vaihetta

Yllä kuvatun koostamis- ja yhteenveto-osuuden lisäksi seminaarin kolmannen päivän ohjelmassa oli paaluttaa reitti hankkeen seuraavaan vaiheeseen. Hankkeen keskeinen periaate on, että nuorille on tärkeää tarjota tilaisuuksia puhua ja väitellä historiallisten kipupisteiden ja niiden käsittelyn kysymyksistä. Tätä periaatetta halutaan hankkeessa toteuttaa sekä tutkimusosuudessa (ryhmähaastattelut) että myöhemmässä pedagogis-didaktisten välineiden kehittämisosuudessa. Hankkeen toinen koordinaattori Stanislas Hommet kannusti-kin seminaarin päätösistunnossa osanottajia seuraavaan vaiheeseen toistelemalla kolmea avainlausetta: ”let them talk” (antakaa heidän puhua), ”let them ask” (antakaa heidän kysyä) ja ”let them think” (antakaa heidän ajatella). Johtotähtenä on siis kutsua oppilaita työstämään edelleen historiallisten kipupisteiden tematiikkaa, tällä kertaa ei kuitenkaan tutkimushaastattelujen vaan historian opetuksen puitteissa.

Koordinaattoreiden kesken oli pohdittu sitä mahdollisuutta, että hankkeessa voitaisiin valita pedagogis-didaktisten ratkaisujen kehittelyosaan kaikille yhteinen historiallinen teema. Se todettiin kuitenkin pian epätarkoituksenmukaiseksi ja keinotekoiseksi, sillä osanottajamaiden omissa historiakulttuureissa keskeiset kipupisteet eivät temaattisesti ole täysin

yhteneväisiä. Sellaiset teemat kuin kolonialismi, sisällissota tai holokausti ovat monille osanottajamaille kipeää omaa historiaa, mutta eivät kaikille, eikä niiden siten voida odottaa näyttäytyvän kaikkien osanottajamaiden nuorille merkityksellisinä samalla tavoin. Tästä syystä hankkeen jatkoa varten päädyttiin seuraavaan ratkaisuun: tutkimusryhmät sopivat kahdenkeskisesti, mistä historiallisesta teemasta tai teemoista ne kansallisine yhteistyökumppaneineen (opettajia ja kouluja) suunnittelevat historian opetuksen projektin, toteuttavat sen ja analysoivat sen tulokset. Näiden bilateraalisten kokeilujen tuloksien vertailulla voidaan sitten pyrkiä löytämään pedagogis-didaktisia toimintamalleja, jotka ovat historiallisesti valideja, historiandidaktisesti hedelmällisiä ja kansalaisyhteiskunnallisesti sekä eettisesti kestäviä.

Koulut seuraavat toki kansallisia opetussuunnitelmia, mutta sen ei katsota asettavan esteitä tässä tarkoitetuille yhteisprojekteille. Projekteissa on näet kyse on siitä, että tietyn teeman käsittelyä historian opetuksessa varten suunnitellaan yhteistyömaiden (tutkimusryhmien) kesken, minkälaisia näkökulmia, kysymyksiä, työskentelytapoja, käsitteitä, avainsanoja ja/tai materiaaleja teeman käsittelyssä käytetään. Seminaarissa tutkimusryhmien havaintoja koottiin tiettyjen avainkäsitteiden avulla (jatkuvuus jne.), ja nämä avainkäsitteet ovat taustalla myös suunniteltaessa opetusprojektien metodisia ja sisällöllisiä ratkaisuja.

Kuten seminaarin päätösistunnossa jo ehdittiin ideoida, tällaisia yhteisprojekteja voi luontevasti syntyä ryhmähaastatteluisissa käsiteltyjen teemojen kuten kolonialismin ja holokaustin ympärille. Näiden teemojen osalta yhteistyötä voisivat tehdä luontevasti vaikkapa Ranskan ja Portugalin tutkimusryhmät (kolonialismi) ja Ranskan ja Puolan tutkimusryhmät (holokausti). Asetelma voi olla myös sellainen, että opetuskokeiluja yhdistävänä säikeenä on niissä tarkasteltavien historiallisten sisältöjen (”tapausten”) samantyyppisyys kansallisina historiallisina kipupisteinä. Siten esimerkiksi Suomen ja Unkarin mahdolliseksi yhteisprojektin teemaksi ideoitiin kansallisen valtioneuvoston menetystä: Trianonin sopimuksen trauma Unkarissa saisi rinnalleen Karjalan alueen luovuttamisen kipeät muistot Suomessa. Huomattakoon, että Karjalan tapaus ei liene enää suomalaisessa julkisuudessa ja yksityisissä tulkinnossakaan niin vahvasti läsnä kuin Trianon unkarilaisessa julkisuudessa. Kiinnostava analyysikohta olisikin tässä kenties, millaisia eroja on näiden kahden maan nuorten tavoissa prosessoida kyseisiä historiallisia tapauksia nimenomaan suhteessa kysymyksiin historiallisesta vastuusta, syyllisyydestä ja hyvittämisestä.

Seminaarissa esitetyt tutkimusryhmien raportit kootaan myöhemmin hankkeen blogisivulle. Ryhmät julkaisevat haastattelujensa tuloksia kansallisilla foorumeilla, ja tällä hetkellä (marraskuu 2012) koordinaattorit ovat koostamassa hankkeen tähänastisista tuloksista kertovan yhteenvedon artikkelin runkoa, joka on muokattavissa kansallisten tutkimusryhmien käyttöön. Kahdenvälisten opetusprojektien tuloksia esitellään ensi syyskuussa hankkeen kolmannessa tutkijaseminaarissa Zelena Gorassa Puolassa.

Kirjallisuus

- Hommet, Stanislas & Löfström, Jan 2012. Teaching History for a Europe in Common (THIEC) – Eurooppalainen historian opetuksen tutkimus- ja kehityshanke. *Kasvatus ja Aika* 6 (3), 66–70.
- Löfström, Jan 2010. Mitä nuoret ajattelevat historian vääryyksien hyvittämisestä: erään tutkimusprojektin teoreettisia ja metodisia lähtökohtia. Teoksessa Ropo, Eero ym. (toim.), Toisensa kohtaavat ainedidaktikat. Tampereen yliopiston opettajankoulutuslaitoksen julkaisuja A:31, 231–246.

Ajankohtaista

Löfström, Jan 2011. Ryhmähaastattelu historiatietoisuuden tutkimuksen välineenä. Havain-
toja lukiolaisten ryhmähaastatteluista teemana historialliset hyvitykset. Teoksessa Tai-
nio, Liisa ym. (toim.), Näkökulmia tutkimusperustaiseen opetukseen. Helsinki: Suomen
ainedidaktinen tutkimusseura, 81–96.

Jan Löfström toimii *historian ja yhteiskunnallisten aineiden didaktiikan yli-*
opistonlehtorina Helsingin yliopiston opettajankoulutuslaitoksella.